

ŠIKANOVANIE V ŠKOLSKOM PROSTREDÍ

PODCEŇOVANIE JEHO PREVENČIE A RIEŠENIA MÔŽE BYŤ NEBEZPEČNÉ!

Rámec pre riešenie problému šikanovania v školskom prostredí na Slovensku poskytuje základný dokument, vydaný MŠ SR: Metodické usmernenie č. 7/2006-R z 28.marca 2006 k prevencii a riešeniu šikanovania žiakov v školách a školských zariadeniach, v ktorom sú zosumarizované návrhy, spôsoby a opatrenia (legislatívne odkazy) na prevenciu a riešenie šikanovania v školskom prostredí.

Z dôvodu rozlíšenia, čo je a čo nie je šikanovanie, je potrebné venovať pozornosť definícii šikanovania.

Slovo šikanovanie pochádza z francúzskeho „chicane“, čo znamená **opakované zámerné** obťažovanie, prenasledovanie, týranie, manipulovanie, ponižovanie niekoho, kto sa nemôže alebo nedokáže brániť. Hlavným znakom šikanovania je nerovnováha moci/sily, pričom **zahŕňa všetky formy psychického a fyzického násillia** páchaného jedincom alebo skupinou voči obeti.

Za šikanovanie označujeme také správanie, keď jeden alebo viac žiakov **úmyselne a opakovane ubližuje** vybranému žiakovi, **robí (hovorí)** niečo, čo je mu **nepríjemné**. Môže sa prejavovať ako:

- **slovná agresia**: nadávky, posmievanie, urážky, vyhrážanie, výsmech, nevhodné vtípkovanie a zosmiešňovanie obete;
- **fyzická agresia**: strkanie, facky, kopance, bitie, navádzanie iných na bitku, vyhrážanie sa nožom, palicou, škrtenie, ťahanie za vlasy, pichanie kružidlom či ceruzkou;
- **iná agresia**: poškodzovanie alebo skrývanie vecí obete, trhanie, ničenie pomôcok, či oblečenia, počarbanie zošita, učebnice, úloh, privlastňovaním si vecí obete;
- **psychické manipulovanie a týranie**: zadávanie nezmyselných príkazov, nútenie k posluhovaniu a k noseniu rôznych vecí - desiata, cigarety, peniaze, šminky...

Ako sa šikanovanie vyvíja (ak sa hneď nepodchytí a nerieši sa)?

Rozvinuté šikanovanie sa neobjavuje zo dňa na deň. Má svoje zákonité **etapy vývoja** – od na prvý pohľad „nevinného“ štádia môže postupne vyústiť až do činnosti nadobúdajúcej parametre trestného činu, v krajnom prípade nie je vylúčená až samovražda obete ako dôsledok šikanovania.

1.stupeň: šikanovanie sa začína „nevinným“ ostrakizmom, ktorý sa prejavuje prevažne **psychickými formami násillia** - ignorovaním, prehliadaním obete, vylúčením zo skupiny, neustálymi miernymi nadávkami, posmievaním, ohováraním a intrigovaním, braním desiaty alebo iných vecí. Ak sa obeť nedokáže brániť, nikomu to nepovie a nikto v triede sa ho nezastane, vzniká riziko druhého štádia.

2.stupeň: postupne (niekedy ako výsledok skúškového stresu, neistoty, nahromadenej agresie alebo len nudy agresorov) sa začína **objavovať a stupňovať fyzická agresia** - občasné, ale opakované strkanie, potkýnanie, naťahovanie oblečenia, ťahanie za vlasy, podtrhávanie stoličky, odstrkovanie, bitky, facky vyhladnutej obete.

Ak to pedagóg ani rodič neodhalí alebo to podceňuje, obeť sa (pod vplyvom strachu) nedokáže brániť, ostatní v triede mu nepomôžu, šikanovanie sa zosilňuje a prechádza do ďalšej fázy.

3.stupeň: v triede sa vytvorí jadro - **k hlavnému agresorovi sa pridajú ďalší**, utvorí sa skupinka dvoch alebo troch šikanovateľov, ktorí už postupujú systematicky a cieľavedome **s cieľom upevňovať svoju moc** a vplyv nielen na vybranú obeť, ale aj na ostatných spolužiakov.

Ak ani v tejto etape nedôjde k odhaleniu a riešeniu šikanovania v škole alebo na podnet rodiča vzniká ďalší stupeň – už rozvinutého šikanovania.

4.stupeň: k agresívnej skupinke sa pridávajú ďalší a zvyšok triedy začína obeť z rôznych príčin ignorovať a úplne vylučovať zo svojej spoločnosti, dokonca sa aj zúčastňovať na šikanovaní. **Šikanovanie sa** v „nakazenej“ triede v podstate **akceptuje ako normálne** správanie (nepísaný zákon), začína sa šíriť **po celej škole** a nadobúdať každodenný charakter.

5. stupeň: všetci rešpektujú normy „šikanovania“, agresori strácajú posledné zvyšky zábran, šikanovanie u nich môže nadobudnúť charakter závislosti a v škole „malej epidémie“, ktorej **riešenie si vyžaduje veľa energie, pomoc odborníkov a navyše negatívne ovplyvní aj povest' školy.**

Typy agresorov- iniciátorov šikanovania (podľa M. Koláča)

1.typ: **primitívny**, hrubý, impulzívny, s problémovým správaním, s narušeným vzťahom k autorite (často ako výsledok agresie v rodine- telesné tresty). Forma šikanovania: tvrdá fyzická agresia, založená na strachu.

2. typ: **slušný**, kultivovaný, narcistický, úzkostný (rodinná výchova dôsledná, „vojenská“ bez lásky) Forma šikanovania: cielené a rafinované násilie, bez svedkov alebo cez prostredníkov.

3.typ: „**vtipkár**“, optimistický, obľúbený, sebavedomý, „ukecaný“ (bežná rodina, možná absencia duchovných a mravných hodnôt v rodine) Forma šikanovania: (málo empatické) násilie pre zábavu a humor.

V niektorých prípadoch, hlavne **medzi dievčatami (a šikanovaní telesne postihnutí žiaci v bežnej triede) prevláda forma priamej a nepriamej verbálnej agresie, resp. psychické formy šikanovania** (niekedy označované ako psychoteror). **Svojimi formami, účinkom a krutosťou je porovnateľná s fyzickou agresiou.** Prejavuje sa **nemilosrdným vysmievaním, odmietaním, pokorovaním, dômyselne cieleným zraňovaním a intrigovaním.** **Výsledkom býva celkové zrútenie obeť** (môže vyústiť do nutnosti psychiatrickej liečby, dokonca až do pokusu o samovraždu), pričom možnosti dokazovania sú veľmi obmedzené, pretože psychické šikanovanie sa dá dobre maskovať a jej realizátorkami bývajú nezriedka sociometrické hviezdy triedy ako zručné manipulátorky s mienkou celej triedy.

Aké typy žiakov bývajú najčastejšie obeťou šikanovania?

- typ **citlivý, tichý**, utiahnutý, nepriebojný, slabší, pomalší;
- typ, ktorý sa **niečím odlišuje** od ostatných – farbou pleti, názormi, vierou, rečou, nejakou telesnou odlišnosťou (menší, tučnejší, krívajúci, s okuliarmi, chorľavý,)
- žiak, ktorý **sa dobre učí, ochotne pomáha**, je usilovný a svedomitý, v niečom vyniká
- ale aj typ, ktorý **úmyselne** (z rôznych závažných príčin) **provokuje**

(Ako) môže pedagóg rozoznať obeť šikanovania?

Empatickým pozorovaním so záujmom o žiaka môže pedagóg zaregistrovať tieto, dlhšiu dobu pretrvávajúce, znaky správania obetí:

- prestávky trávajú osamotene, nemajú kamarátov (opakovane),
- počas prestávok sa vyskytujú čo najviac v blízkosti učiteľa,
- pôsobia smutne, neisto, ustrašene alebo plačlivo,
- často mávajú rozhádzané, špinavé, neusporiadané veci (v taške aj na lavici),
- začínajú sa opakovane vyhýbať škole – zvyšuje sa počet ich ospravedlnených a postupne aj neospravedlnených vymeškaných hodín,
- spolužiaci ich prehládajú, odmietajú, nechcú vedľa nich sedieť, ani sa s nimi inak kontaktovať, napr. pri spoločných, či súťaživých činnostiach,
- začínajú „strácať“ pomôcky, peniaze a iné veci,
- desiatu opakovane „dobrovoľne darujú“,
- často navštevujú toaletu počas vyučovacej hodiny,
- vyhľadávajú „bezpečnú“ cestu domov, vyčkávajú, kým všetci spolužiaci neodídu,

Šikanovanie okrem toho, že ohrozuje duševné a fyzické zdravie žiaka, znižuje aj jeho výkon, má zásadný vplyv na jeho výchovno-vzdelávacie výsledky. Príčin šikanovania je viac - od tradičného tlaku spoločnosti (správať sa ako silný muž) , motívu krutosti, ktorý spôsobuje potešenie pri utrpení inej osoby až po zvedavosť a nudu, spojenú s túžbou po vzrušujúcich zážitkoch. Výskumy odborníkov potvrdzujú, že táto forma agresie je v našich školách jedným z najrozšírejších sociálno–patologických javov. Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie túto nelichotivú situáciu dokumentuje aj nasledujúcimi zisteniami (2002-2003):

Z 2776 opýtaných siedmakov a ôsmakov (výskum sa uskutočnil na 20 základných školách v Bratislave, Košiciach, Námestove a Dolnom Kubíne) ich až 44% priznalo, že prišli do kontaktu so šikanovaním. Pričom takmer 31% detí z tohto súboru sa so svojim trápením nezdôverilo nikomu. Z necelých 70% obetí šikanovania, ktoré k tomu nájdu odvahu, sa takmer polovica (49%) podošuje kamarátom a spolužiakom, len 33% to povie rodičom a 13% šikanovaných detí hľadá pomoc u učiteľov. Najnebezpečnejšími miestami šikanovania sú triedy počas prestávok, čo uviedlo 39% opýtaných a chodby (24%). Ako agresori boli najčastejšie uvedení spolužiaci, vo viac ako 25% prípadov sa jedná o žiakov z inej triedy.

Aj výsledky výskumu Ústavu informácií a prognóz školstva (UIPŠ, 2005) potvrdzujú, že šikanovanie sa najčastejšie objavuje v škole (52,6%). Z výsledkov ich výskumu vyplynulo, že 21,0% oslovených žiakov základných škôl bolo svedkom šikanovania.

Prečo sa šikanovaniu na školách darí ? Okrem iného **prispieva** k tomu celková (nie veľmi priateľská) **klíma** našej **školy**, zložitá **dokazovanie**, nevhodné správanie niektorých pedagogických pracovníkov, pre ktoré je typické **zosmiešňovanie a ponižovanie žiaka** a v mnohých prípadoch aj **ľahostajnosť**, či **neochota riešiť** tento problém manažmentom školy. Faktorov, ktoré ovplyvňujú vznik toho javu je oveľa viac, **k vzniku významne prispieva samotná spoločnosť s jej morálnymi a etickými hodnotami** (známy fakt, že škola je mikromodel spoločnosti), výchova v rodine a mnohé iné, preto jej riešenie určite nie len záležitosťou školstva, no škola má pri jeho riešení zásadnú zodpovednosť. **Rodič „odovzdáva“ povinne na základe zákona svoje dieťa v dobrom zdraví na dobu od 8 do 14,00 hod. škole; škola nesmie dopustiť, aby mu ho po tejto dobe „vrátila“ späť so zničenou dušou a veľa krát aj telom - s následkami na celý život.**

Prevenca a samotné riešenie, resp. odstraňovanie šikanovania má pre školu strategický význam. Prečo?

Hoci je predchádzanie a boj proti šikanovaniu jednou zo základných výchovných úloh školy, odhliadnuc od toho, že priamo súvisí aj so zaistením bezpečnosti školského prostredia, má navyše kľúčový význam pre vzdelávaciu činnosť školy.

Pretože (exaktne to dokazujú skúsenosti zo zahraničia, napr. Škandinávie), **ak si škola pripraví a úspešne aplikuje postup na obmedzenie šikanovania, jeho výsledkom bude zlepšenie celkovej klímy v škole, disciplíny, poriadku, zníženie vandalizmu a väčšia spokojnosť detí i rodičov, čo povedie k lepším vzdelávacím výsledkom a zvýšeniu kreditu školy ako takej.**

U (niektorých) riaditeľov a pedagógov, ktorí si predchádzajúce fakty z rôznych príčin nechcú, či neradi uvedomujú prevládajú **tieto formy „riešenia“** problému šikanovania:

- a) **tabuizácia**, popieranie existencie
- b) podceňovanie, **bagatelizácia**
- c) **odborná nepripravenosť (a neochota)** riešiť problém

Dôvody sú rôzne, no najčastejšie to býva:

1. „Obranný“ postoj riaditeľa pri sťažnosti (inšpekcia) alebo žiadosti na riešenie (rodič). Riaditeľ má pocit, že nesmie pripustiť fakt šikanovania (nevedomá úroveň pocitu viny, že nedokázal „ustrážiť“ bezpečnosť v škole), snaží sa preto presunúť vinu na obeť a rodičov obeť.
2. Ignorovanie a nepripúšťanie si problému šikanovania paradoxne v mene zachovania dobrého mena školy (manažmentu školy) u rodičovskej verejnosti i nadriadených inštitúcií.
3. Neochota riešiť problém (zložitá dokazovanie, nátlak, zastrašovanie).

Aké chyby robia pedagógovia (i rodičia) pri vyšetrowaní („prevaleného“) šikanovania?

- vyšetrujú bez premysleného (vopred školou pripraveného) postupu – často aj obeť spoločne s agresorom bezprostrednou konfrontáciou
- nedokážu odlíšiť nepravdivé tvrdenia falošných svedkov, ktorých ovplyvnili agresori
- neuvedomujú si dostatočne traumy obeť a nechápu paradoxný pocit viny obeť
- chýbajú im dôležité odborné informácie, napr. že medzi obeťou a agresorom často vzniká závislosť, ba až identifikácia obeť s agresorom
- neuvedomujú si, že šikanovaním môže byť ovplyvnená a „nakazená“ celá trieda, niekedy i celá škola
- **neodborným postupom sa môžu sa dopustiť fatálneho omylu, kedy je obeť vyhlásená za agresora**

Aké sú problémy pri dokazovaní šikanovania?

1. Od obeť je **ťažké získať (podrobné) objektívne informácie**, pričom dôvody môžu byť rôzne: zo strachu odmieta vypovedať aj svedčiť, má znútornený zákaz „bonzovať“, osvojenú skupinovú pseudomorálku, paradoxne sa identifikuje s agresorom
2. **Agresori** si nepriznávajú pocit viny, na svoju **obhajobu používajú klamstvo**, doplnené falošnými svedkami, neštítia sa ani vydierania a nátlaku
3. Ostatní **svedkovia** (spolužiaci) môžu byť **ovládaní skupinovú pseudomorálkou a strachom**, a tak nemusia byť zdrojom pravdivých informácií

Odporúčaný postup pri riešení šikanovania v škole – hlavné zásady

Nikdy nekonfrontujte šikanovaného s agresorom a dôsledne chráňte obeť!

1. **Individuálne** a postupne sa **porozprávajte** najskôr so všetkými žiakmi v triede (**svedkami šikanovania**). Výpovede si zapisujte, sumarizujte dokumentáciu a dôkazy
2. **Následne** zrealizujte **individuálne rozhovory s agresormi**. Využite dôkazy, ale bez toho, aby ste prezradili ich zdroj
3. **Individuálne sa porozprávajte s rodičmi obeť, získajte ich pre spoluprácu. Individuálne sa porozprávajte s rodičmi každého agresora. Pokúste sa ich získať na riešenie, vhodnou formou** ich upozorníte aj na možné kvalifikovanie šikanovania z legislatívneho hľadiska (trestný čin vydierania, útlaku, ublíženia na zdraví, týrania, obmedzovania slobody alebo lúpeže, úmysel ublížiť)
4. Vyvodzujte **jednoznačné tresty** podľa **miery previnenia agresorov** (od zníženej známky zo správania, až po vylúčenie zo školy, preradenie do výchovného ústavu, oznámenie polícii)
5. Oznámte triede, **ako budú vinníci potrestaní a zabezpečte realizáciu „liečenia“** celej triedy (prípadne školy) za pomoci kvalifikovaných odborníkov (Pedagogicko-psychologické poradne).
6. Zaveďte **dôslednú nulovú toleranciu** k akýmkoľvek **prejavom šikanovania a násilia** v školských dokumentoch a každodennej praxi - **u žiakov i všetkých pedagogických pracovníkov.**